

Funkcja tytułu dzieła sztuki i motyw samotności w tekstach kultury

JAKĄ FUNKCJĘ PEŁNI TYTUŁ TEKSTU KULTURY? JAK FUNKCJONUJE W KULTURZE MOTYW SAMOTNOŚCI? OMÓWIMY TE ZAGADNIENIA NA PODSTAWIE PRZYTOCZONYCH UTWORÓW I TEKSTÓW KULTURY.

W MATURZE

1 Zadanie

➤ *Jak funkcjonuje w kulturze motyw samotności? Omów zagadnienie na podstawie przytoczonego utworu i innych tekstów kultury.*

Przykładowa realizacja tematu

Zagadnienia wprowadzające

Wiersz Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej powstał w dwudziestoleciu międzywojennym. Poetka miłości chętnie portretowała w swoich wierszach osoby nazywane w jej epoce starymi pannami – zgorzkniałe, daremnie czekające na miłość,

samotne, opuszczone, starzejące się w swoim niespełnieniu, nieszczęśliwe.

Rozwinięcie

- Ten motyw eksploatuje też wiersz „Nokturn starej panny”, słowo „nokturn” w tytule wskazuje na jego smutną tonację.
- „Ja” liryczna jest tytułowa stara panna, która czuje się odrzucona przez wszystkich i nie może znaleźć sobie miejsca na ziemi, mimo pięknej wiosny. Cały świat cieszy się życiem, kocha się, bawi, a ona czuje się samotna i opuszczona, nie dostrzega nawet tego, jaka jest pora roku.
- Bohaterka skupia się na własnej tragedii. Wydaje się jej, że tylko ona nie ma nikogo na świecie. Odrzuca ten świat za krzywdę, jakiej od niego doznaje. Koncentruje się na niej.
- Przyczyną samotności opisaney w wierszu jest brak miłości, brak drugiej najbliższej osoby.
- Inne oblicza samotności odnajdziemy w literaturze romantycznej. W niej jednostka, na ogół poeta, jest samotnym człowiekiem, wybijającym się ponad tłum. Przyczyną samotności twórcy jest nieprzeciętność, nadwrażliwość, a często także przeżyty zawód miłosny. Taką postacią jest Kordian z dramatu Słowackiego czy Gustaw-Konrad z III części „Dziadów”.

Maria Pawlikowska-Jasnorzevska

NOKTURN STAREJ PANNY

Zaraz, niech się chwilę zastanowię...
Jest wiosna, prawda? Wieczór szafirywy z nowiem.
W dali spóźnione auto trąbi i rzeży.
Lampy są bardziej lilijowe niż wąski księżyc...
Ziemia w dal płynie. Ogromna, kwitnąca kula.
Zakochani się na niej całują. Niebo się do niej przytula.
Pachnie gajami mimozy, śniegiem, stogami siana,
i tłumy ludzi przechodzą po jej okrągłych ścianach.
Lecz nie ma na niej dla mnie nikogo. Nie może być! a jednak.
Wśród rozszepowanej wiosennej nocy stoję samotnie, ja jedna.
To też oddaje ją całą wam, obce panny i nieznanzi chłopcy
tę ziemię co mnie odrzuca, tę ziemię co woli obcych.

Do jakich innych utworów literackich można się odwołać?

- Inną przyczyną samotności może być pochodzenie. Samotni są ukazani w tekstach kultury Żydzi, ukrywający się przed prześladowaniami, udający kogoś innego, pilnie strzegący tajemnicy swego pochodzenia. Taki jest bohater filmu Agnieszki Holland „Europa, Europa”.

Wnioski podsumowujące

Przyczyny samotności ukazywane w tekstach kultury mogą być różne, np. zawiedziona miłość, brak miłości, nieprzeciętny talent lub przynależność do prześladowanego narodu. Przyczyną samotności może być nadwrażliwość czy szalenstwo, tak jak w przypadku Ofelii czy Hamleta, jak też cierpienie, nieszczęście, choroba, utrata bliskiej osoby. Niekiedy samotność ma kilka oblicz. Np. Ofelia jest osobą szaloną, zawiedzioną w miłości.

O co może zapytać komisja w rozmowie ze zdającym?

Jaki typ liryki reprezentuje wiersz Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej?

Liryka bezpośrednia, liryka wyznania.

- **Prometeusz** – samotny tytan, dobroczyńca ludzkości, cierpiący za swoją zachwałność wobec bogów; jest on bohaterem wielu tekstów kultury, np. dzieł plastycznych i – oczywiście – bohaterem mitu.
- **Hiołb** – biblijny bohater, samotny w swoim cierpieniu, niezrozumiany przez przyjaciół.
- **Chrystus** – w chwili konania mówi „Boże, mój Boże, czemuś mnie opuścił”, w chwili śmierci czuje się opuszczony przez Boga i ludzi.
- **Balladyna, bohaterka utworu Juliusza Słowackiego** – samotna zbrodniarka, pozbywa się kolejnych bliskich ludzi i współpracowników, bezwzględna w dążeniu do władzy.
- **Lebbroso, bohater „Wieży” Gustawa Herlinga-Grudzińskiego** – samotny trędowaty, napiętnowany z powodu swojej choroby, odizolowany w wieży.
- **Dominik z filmu „Sala samobójców”** (w reż. Jana Komasy) – nieprzystosowany do życia nastolatek, samotny i nierozumiany w zamożnej rodzinie, napiętnowany z powodu homoseksualizmu, szukający przyjaźni w internecie.
- **Bohaterowie filmu „Samotni”** (reż. David Ondricek) – młodzi współcześni bohaterowie, mieszkańcy wielkiego miasta, dla których samotność jest sposobem na życie, choć... poszukują miłości.
- **„Egoiści”** (reż. Mariusz Treliński) – film o samotnych ludziach sukcesu, wspierających się psychotropami i narkotykami.
- **„Moja lewa stopa”, reż. Jim Sheridan** – samotny z powodu kalectwa, uznawany za roślinę chłopak, walczy o miłość, godność, szczęście.
- **„Chce się żyć”, reż. Maciej Pieprzyca** – jak wyżej, tylko w polskich, współczesnych realiach, bohater traktowany jak roślina, udowadnia, że jest wrażliwym, myślącym człowiekiem.
- **„Bogowie”, reż. Łukasz Palkowski** – samotność geniusza, chirurg w szponach nałogu, balansujący pomiędzy własnymi marzeniami a koniecznością odnalezienia się w polskich warunkach PRL-u (film o Zbigniewie Relidze).

2 Zadanie

Jaką funkcję pełni tytuł tekstu kultury? Omów zagadnienie na przykładzie podanego utworu i innego tekstu kultury.

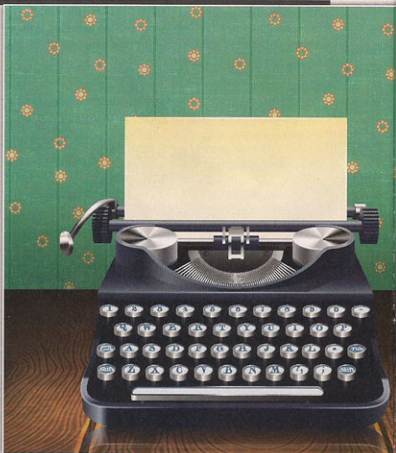
Przykładowa realizacja tematu

Zagadnienia wprowadzające

„Bema pamięci żałobny-rapsod” to utwór poświęcony wielkiemu bohaterowi narodowemu, generałowi Józefowi Bemowi. Norwid napisał go po śmierci generała. Choć wiersz opisuje pochówek bohatera, nie jest wierną relacją z jego pogrzebu.

Rozwinięcie

- Tytuł „Bema pamięci żałobny-rapsod” informuje, kto jest bohaterem wiersza, ale jest również inną wskazówką odnośnie do jego interpretacji. Słowo „rapsod” sugeruje gatunek, formę wiersza.
- Rapsod to fragment dłuższego utworu lub samodzielny poemat, który sławi wybraną osobę lub bohaterские czyny. Zwykle ma charakter podniosły.
- Tytuł jest wskazówką, że właśnie tak należy traktować wiersz Norwida. Jego podniosły charakter usprawiedliwia obecność

BEMA PAMIĘCI ŻAŁOBNY-RAPSOD

...Iusiurandum patri datum
usque ad hanc-diem ita servavi...

Annibal

I
Czemu, Cieniu, odejdziesz, ręce złamawszy na pancerz,
Przy pochodniach, co skrami grają około twych kolan? –
Mieć wawrzynem zielony i gromnic plakiem dziś po-
lan;

Rwie się sokół i koń twój podrywa stopę jak tancerz.
– Wieja, wieja proporce i zawiewają na siebie,
Jak namioty ruchome wojsk koczujących po niebie.
Trąby długie we łkaniu aż się zanoszą i znaki
Poklaniają się z góry opuszczonymi skrzydłami
Jak włóczniami przebite smoki, jaszczury i ptaki...
Jako wiele pomysłów, któreś dościgał włóczniami...

II
Idą panny żałobne: jedne, podnosząc ramiona
Ze snopami wonnymi, które wiatr w górze rozrywa,
Drugie, w konchy zbierając łzę, co się z twarzy odrywa,
Inne, drogi szukając, choć przed wiekami zrobiona...
Inne, tłukąc o ziemię wielkie gliniane naczynia,
Czego klekot w pękaniu jeszcze smętności przyczynia.

III
Chłopcy biją w topory poblękitniałe od nieba,
W tarcze rude od świateł biją pacholki służebne;
Przeogrodna chorągiew, co się strzelał dymów koleba,
Włóczni ostrzem o łuki, rzekłbyś, oparta pod-niebne...

IV
Wchodzą w wawóz i toną... wychodzą w światło księżycą
I czernieją na niebie, a blask ich zimny omusnął,
I po ostrzach, jak gwiazda spaść nie mogąca, prześwieca,
Chorał uchich był nagle i znów jak fala wypusnął...

V
Dalej – dalej – aż kiedyś stoczyć się przyjdzie do grobu
I czeluście zobaczymy czarne, co czyha za drogą,
Które aby przesadzić, Ludzkość nie znajdzie sposobu,
Włócznią twego rumaka zepzem jak starą ostrogą...

VI
I powleczem korowód, smęcąc ujęte snem grody,
W bramy bijąc urnami, gwizdając w szczybie toporów,
Aż się mury Jerycha porozwalają jak kłody,
Serca zmdlałe ocucą – pleśń z oczu zgarną narody...
.....
Dalej – dalej –

różnych elementów opisu pogrzebu Bema, niezgodnych z hi-
storyczną rzeczywistością. W wierszu przedstawiono pogrzeb
stylizowany na pochówek słowiańskiego wodza. Gdyby w tytule
było słowo „relacja” czy „reportaż”, obrazy takie traktowaliby-
śmy dosłownie. Słowo „rapsod” odsyła nas do rzeczywistości
poetyckiej i symbolicznej.

• Interpretację tekstów ułatwiają także tytuły utworów pro-
zatorskich. Np. tytuł powieści „Granica” Zofii Nałkowskiej
umożliwiła głębsze odczytanie książki. Zwraca uwagę na to,

że jest to powieść o moralnych granicach, a nie kryminał
czy romans (choć w utworze pojawiają się motywy zbrodni,
miłości i zdrady). Główny bohater, Zenon Ziembiewicz,
przekroczył granice moralne. Czytelnik może zastanawiać się,
w którym momencie życia ten szanowany mężczyzna poszedł
na zbyt wielki kompromis. W efekcie zdradził Elżbietę i uległ
wdziękowi Justyny, choć brzydził się romansami i miłostkami
ojca. Powtórzył jego błędy, wyznając żonie winy i oczekując
od niej przebaczenia, a nawet pomocy dla dawnej kochanki.
Rezygnował też z kolejnych zasad i własnych poglądów, nie
chcąc narażać się bogatemu ziemiaństwu, które finansowało
jego naukę i torowało mu drogę do zaszczytów, majątku i sta-
nowisk. W drodze po stanowiska i pozycję społeczną Zenon
zaginiął niepostrzeżenie samego siebie i zasady (apogeum jego
złego postępowania było wręczenie Justynie pieniędzy na zabieg
aborcyjny oraz wydanie rozkazu strzelania do robotników).
Bohater przekroczył granice moralne, co doprowadziło do
tragedii w jego życiu i zaważyło na losie bliskich. Skupienie się
na tej etycznej problematyce przekraczania moralnych granic
z powodu konformizmu sugeruje tytuł powieści.

Wnioski podsumowujące

Tytuł informuje o treści dzieła, jego głównym boha-
terze, w przypadku wiersza Norwida pomaga też interpretować
tekst kultury zarówno w przypadku „Bema pamięci żałobnego-
rapsodu”, jak i „Granic”. Wskazuje na formę dzieła, tak jak
w przypadku rapsodu. Niekiedy bywa prowokacją. Nie należy
jednak zapominać o podstawowej funkcji tytułu, jaką jest umoż-
liwienie czytelnikom identyfikacji dzieła.

0 co może zapytać komisja w rozmowie ze zdającym?

W jakiej epoce powstał utwór „Granica”?
W dwudziestolecu międzywojennym.

Do jakich innych tekstów kultury można się odwołać?

„Nad Niemnem” – tytuł powieści informuje o miejscu akcji.

„Noce i dnie” – tytuł powieści ułatwia interpretację, kładzie
nacisk na codzienność i motyw przemijania.

„Kordian” – tytuł dramatu informuje, kto jest jego głównym
bohaterem.

„Ferdynurke” – tytuł powieści jest prowokacją, tak jak w pew-
nym sensie cała powieść; jest oryginalny jak książka, słowo
nie właściwie nie znaczy, to neologizm.

„1920. Bitwa warszawska” – tytuł filmu Jerzego Hoffmana
informuje o czasie akcji i tematyce dzieła.

„Ziemia obiecana” – tytuł jest aluzją biblijną, ma wydźwięk
ironiczny, poprzez kontrast z opisaną rzeczywistością ułatwia
interpretację – Łódź jest piekłem, nie ziemią obiecaną.

„Chłopi” – tytuł wskazuje, że w powieści mamy do czynienia
z bohaterem zbiorowym jak w epopei, ułatwia to interpre-
tację, tytuł wskazuje również, w jakim środowisku toczy się
akcja, sygnalizuje tematykę powieści.